

แนวคิดเรื่องความเป็นธรรมกับความทุกข์ในพุทธปรัชญาเถรวาท*
A CONCEPT OF RIGHTEOUSNESS AND SUFFERING IN THERAVADA
BUDDHIST PHILOSOPHY

เกรียงไกร พินยารัก

Kriangkrai Pinyarak

พระมหาพรชัย สิริวโร

Phramaha Pornchai Sirivaro

ณัฏฐ์ ศรีดี

Nattee Sridee

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkonrajavidyalaya University, Thailand

ประเวศ อินทองปาน

Praves Intongpan

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Kasetsart University, Thailand

E-mail: kriangmcu@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องความเป็นธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท 2) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องความทุกข์ในพุทธปรัชญาเถรวาท 3) เพื่อวิเคราะห์แนวคิดความเป็นธรรมกับความทุกข์ในพุทธปรัชญาเถรวาท งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยคุณภาพ (Qualitative Research) โดยศึกษาจากพระไตรปิฎก อรรถกถา หนังสือ วารสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และสรุปผลด้วยการเขียนเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า

1) ความเป็นธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทหมายถึง ความรู้สึกไม่เป็นทุกข์และมีเป้าหมายเพื่อการสิ้นชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ความคร่ำครวญและความคับแค้นใจ ความหมายของความเป็นธรรมในพุทธปรัชญาเทียบได้กับคำว่า Righteousness สำหรับความเป็นธรรมในปรัชญาตะวันตกตรงกับความหมายคำว่า virtue กับ Justice เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบความสอดคล้องความเป็นธรรมกับพุทธปรัชญาเถรวาทแล้ว ความเป็นธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นมีความหมายกว้างกว่า virtue หรือ Justice เนื่องจาก virtue และ Justice เป็นความยุติธรรมที่ใช้กับสังคมเท่านั้น เกณฑ์การตัดสินความเป็นธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท

* Received 27 August 2019; Revised 18 September 2019; Accepted 20 September 2019

สรุปได้ว่าเป็นสังขนิมมีลักษณะเป็นปรัศยเป็นกฎที่เป็นจริงอยู่เสมอ 2) พุทธปรัชญามีแนวคิด
ว่าทุกข์เป็นสิ่งที่ทนได้ยาก พุทธปรัชญาเถรวาทแยกทุกข์ออกเป็น 2 ประเภทได้แก่ ทุกข์ชั้น
คือ ทุกข์ที่เกิดจากชั้น 5 ประการที่สองคืออุปาทานชั้น เป็นความทุกข์จากการยึดมั่นถือมั่น
ชั้น 5 เป็นสถานะที่มนุษย์ยึดถือโดยไม่รู้ตามความเป็นจริงของธรรมชาติ ทำให้เกิดความยึดมั่น
เชิงปัจเจกและสังคม ความมีอยู่ของความทุกข์ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ยกปฏิจสมุปบาทเป็นทฤษฎี
แนวคิดที่แสดงถึงความสัมพันธ์ของวงจรชีวิตที่เป็นทุกข์ 3) ในการพิจารณาเพื่อตัดสินว่า
การกระทำเช่นไรเป็นการกระทำที่เป็นธรรมนั้นพุทธปรัชญาเถรวาทให้ใช้แนวคิดเรื่องทุกข์เข้า
มาร่วมตัดสิน กล่าวคือถ้าการกระทำใดเป็นไปเพื่อการไม่ยึดมั่นถือมั่นและนำไปสู่การสิ้นภ
สิ้นชาติ ขรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือทุกข์การกระทำนั้นถือว่าเป็นการกระทำ
ที่เป็นธรรม การยืนยันเช่นนี้แสดงว่าพุทธปรัชญาเถรวาทไม่เห็นด้วยกับแนวคิดเรื่องความ
ยุติธรรมของจอห์น รอลส์ ชุมชนนิยมประโยชน์นิยมเพราะเกณฑ์ที่จอห์น รอลส์นำมาใช้ไม่ได้
พิจารณาถึงธรรมชาติของมนุษย์ เกณฑ์ที่ชุมชนนิยมใช้จะทำให้เกิดความไม่แน่นอนในแง่ความ
เป็นธรรมเนื่องจากยึดแนวคิดของคนในชุมชนเป็นหลัก และเกณฑ์ที่ประโยชน์นิยมใช้จะทำให้
เกิดความไม่เป็นธรรมไม่เสมอภาคเนื่องจากเอาเสียงคนข้างมากเป็นหลักโดยไม่คำนึงถึงคนส่วน
น้อย ส่วนเกณฑ์ตัดสินในพุทธปรัชญาเถรวาทเน้นการพิจารณาตั้งแต่หลักการวิธีการและ
เป้าหมาย การพิจารณาเช่นนี้จะทำให้เกิดความครอบคลุมของแนวคิดได้ดีกว่าและสามารถ
ประยุกต์ใช้ในการพิจารณาหลักเกณฑ์เรื่องความเป็นธรรมได้

คำสำคัญ: ความเป็นธรรม, ความทุกข์, พุทธปรัชญาเถรวาท

Abstract

The objectives of this research were 1) to study the concept of righteousness in Tharavada Buddhist Philosophy 2) to study the concept of suffering in Tharavada Buddhist Philosophy 3) to analyze the concept of righteousness and suffering in Tharavada Buddhist Philosophy. This study is Qualitative research by collecting data from Buddhist scriptures, Atthakatha, books, journals and the related researches. The data analysis by descriptive methods.

Result of the research:

1) The righteousness in Tharavada Buddhist Philosophy is a life without suffering and has a life goal of pass away, old age, death, overthrew it, "Parideva" lamentation, bemoan, and resentment. A comparison between the Righteousness in Buddhist Philosophy and Virtue, and Justice in western

philosophy. The Righteousness has meaning wider than the Virtue, and Justice. The western philosophy has mentioned an impartial judge in society, but an impartial judge in Buddhist Philosophy has mentioned the realism has aspect as objectivity. 2) Buddhist Philosophy has indicated that a suffering condition is difficult to endure as divided into two types. There was Thukkḥ khantḥ is suffering from the Five aggregates. the second, the Upàdānakkhandha aggregate of clinging as it describes the impersonal nature of the perception of an individual, permanent, personal self. 3) the adjudication in actions, which would be viewed as impartial by a fair in Theravada Buddhist Philosophy indicated that any action without an aggregate of clinging and no impact on suffering and death. This information dissented with the main idea of a Theory of Justice by John Rawls that mentioned to be followed by the majority of people but some situations were not fair to a small group of people. The conclusion of the result, the details in Theravada Buddhist Philosophy has adjudicated in actions by principle, method, and objective which able to apply in an impartial judge.

Keywords: Justice, Suffering, Theravada Buddhist Philosophy

บทนำ

ความเป็นธรรมเป็นสิ่งสำคัญในสังคมมนุษย์ สังคมมนุษย์จะต้องมีความเป็นธรรมเป็นแกนกลางเพื่อให้สมาชิกทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข หากไม่มีความเป็นธรรมสังคมมนุษย์ก็จะเกิดปัญหา เกิดการเอารัดเอาเปรียบขัดแย้งกันซึ่งไม่ใช่เป้าหมายที่ดีในการพัฒนาสังคมมนุษย์ ด้วยเหตุผลดังกล่าวมนุษย์จึงมีแนวคิดแสวงหาความเป็นธรรมเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมแก่ปัจเจกบุคคลและสังคม ความเป็นธรรมจึงเป็นปัญหาที่นักปรัชญาการเมืองพยายามหาคำตอบและเป็นคำถามของปรัชญาการเมืองที่เป็นอมตะ ซึ่งนักคิดทางการเมืองที่ผ่านมามีต่างก็พากันขบคิดหาคำตอบทั้งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรมตลอดมา (ไชยันต์ ไชยพร, 2541) จากคำกล่าวข้างต้นจึงทำให้เห็นว่า ปัญหาเรื่องความเป็นธรรมยังไม่สามารถหาคำตอบได้และยังมีข้อโต้แย้งหลายแนวคิดด้วยกัน

เรื่องนี้ก็มีผู้เสนอแนวคิดความเป็นธรรมไว้ เช่น ความยุติธรรมสายสัญญาประชาคม (Contractarianism) ดังเช่น จอห์น รอลส์ เห็นว่า ความยุติธรรมเป็นกฎสากลตายตัวและมีหลักการตัดสินอย่างชัดเจนในการเลือกว่าสิ่งใดเป็นความยุติธรรมหรือความเป็นธรรม จอห์น รอลส์ได้ใช้กฎแมกซิมิน (Maximin) เป็นตัวแบบในทางเศรษฐศาสตร์มาตัดสิน (ศุภชัย ศุภผล, 2558) และได้ใช้วิธีการทดลองทางความคิดเป็นวิธีการหาคำตอบเรื่องความเป็นธรรมหรือความ

ยุติธรรม ซึ่งจอห์น รอลส์เห็นว่า เมื่อใช้วิธีการทดลองทางความคิดแล้วทุกคนจะต้องอยู่ภายใต้สถานการณ์มานแห่งความไม่รู้จึงจะสามารถหาคำตอบเรื่องความเป็นธรรมหรือความยุติธรรมได้ (John Rawls, 1971)

ความยุติธรรมสายประโยชน์นิยม เช่น จอห์น สจิวต มิลล์ (John Stuart Mill) ความเป็นธรรมหรือความยุติธรรมสายนี้มีลักษณะไม่มีกฎสากลตายตัว เพราะถือ “หลักมสุขเป็นรากฐานของศีลธรรม” (John Stuart Mill, 2004) เป็นหลักถือเอาความสุขของคนหมู่มากเป็นเกณฑ์ หากคนส่วนมากเห็นว่าดีมีความสุขและเกิดประโยชน์สิ่งนั้นก็ดีชื่อว่า เป็นธรรมนั่นเอง และถ้าหากสิ่งใดเกิดความเสียหายไม่เป็นประโยชน์แก่คนหมู่มากสิ่งนั้นก็จัดได้ว่าเป็นความไม่เป็นธรรมด้วย ซึ่งแนวคิดนี้สายสัญญาประชาคม โดยเฉพาะ จอห์น รอลส์ไม่เห็นด้วยกับแนวคิดนี้ (เนื่องน้อย บุญยเนตร, 2544)

ความยุติธรรมสายชุมชนนิยม (Communitarian) กลุ่มนี้เห็นว่าความเป็นธรรมมีลักษณะไม่เป็นสากลตายตัว ชุมชนนิยมเห็นว่าความเป็นธรรมจะเกิดขึ้นได้เพราะชุมชนช่วยกันแก้ไขจึงไม่ควรมีกฎเกณฑ์ตายตัวโดยอ้างว่า สังคมแต่ละสังคมจะมีชุดความเป็นธรรมที่แตกต่างกัน สังคมมีวัฒนธรรม ภาษา ความเชื่อไม่เหมือนกัน การที่จะเอาสังคมหนึ่งไปตัดสินอีกสังคมหนึ่งไม่ได้ จะเห็นได้ว่า การหาคำตอบเรื่องความเป็นธรรมหรือความยุติธรรมกลุ่มนี้เน้นสังคมความร่วมมือเป็นหลัก (Daniel Bell, 1993)

ในปรัชญาอินเดียได้ให้ความหมายของความเป็นธรรมไว้หลายแง่ แต่สามารถสรุปได้ 2 ความหมายคือ 1) ความเป็นธรรมเกี่ยวข้องเป็นข้อปฏิบัติทางศาสนา 2) ความเป็นธรรมเป็นพื้นฐานของความยุติธรรม ความเท่าเทียม ความเสมอภาคและความไม่อคติ (Bijayananda Kar, 2013) ความเป็นธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในคัมภีร์มีอธิบายไว้หลายแห่ง ยกตัวอย่างเช่น ความเป็นธรรมในแง่พระวินัย ลักษณะทางพระวินัยเป็นกระบวนการหาความเป็นธรรมด้วยการตัดสิน แต่ผู้ตัดสินจะต้องประกอบด้วยคุณธรรม (ธรรมิกบุคคล) โดยในวินัยกล่าวถึงประเด็นนี้เอาไว้ในกรณีที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินหลักอภิกรณ หรือความขัดแย้ง โดยให้ใช้วิธีการด้วยความเป็นธรรม หรือวิธีเป็นธรรมแก่คู่กรณี ความเป็นธรรมมีลักษณะส่งเสริมให้ผู้ปกครองหรือผู้ใต้ปกครองมีคุณธรรมเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมเช่น คำสอนในมหาทังสวดก (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ได้กล่าวถึง ราชธรรมหรือทศพิธราชธรรม 10 ประการ สำหรับผู้ปกครอง และยังมีคำสอนที่สนับสนุนให้บุคคลทั่วไปให้เกิดความเป็นธรรม เช่น หลักอคติ 4 เพื่อให้เกิดความไม่เอนเอียง เป็นต้น จากข้อความดังกล่าวทำให้เห็นว่า ความหมายของความเป็นธรรมในพุทธปรัชญาสอดคล้องกับความหมายที่ 2 ในปรัชญาอินเดียซึ่งจะเป็นพื้นฐานในการอธิบายความเป็นธรรมในพุทธปรัชญา และพุทธปรัชญามีวิธีการหาคำตอบเรื่องความเป็นธรรมให้กับสังคมมนุษย์เพื่อให้ได้รับความเป็นธรรม ทำให้มนุษย์มีความทุกข์น้อยลงหรือหมดไปนั่นเอง

จากที่กล่าวมาข้างต้นพุทธปรัชญาเถรวาทไม่เห็นด้วย กับแนวคิดสายสัญญาประชาคม เพราะว่าปรัชญาสายนี้ใช้การทดลองทางความคิด ไม่เห็นด้วยกับกลุ่มประโยชน์นิยมเพราะว่าให้ความสำคัญกับคนหมู่มากไม่เห็นความสำคัญของคนกลุ่มน้อย และไม่เห็นด้วยกับกลุ่มชุมชนนิยมเพราะว่า ชุมชนนิยมใช้สังคมเป็นเกณฑ์ตัดสินความเป็นธรรม พุทธปรัชญาเห็นว่า แนวคิดเหล่านี้ไม่ได้คำนึงถึงธรรมชาติหรือพื้นฐานของมนุษย์ พุทธปรัชญาได้ศึกษาธรรมชาติหรือพื้นฐานของมนุษย์ก่อนจึงนำไปสู่การหาคำตอบเรื่องความเป็นธรรม ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า “ธรรมเหล่าใดเป็นไปเพื่อความไม่ประกอบด้วยทุกข์ มิใช่เพื่อผู้กรัดหรือประกอบทุกข์ ธรรมเหล่านั้นพึงรู้ว่าเป็นธรรม เป็นวินัยเป็นสัตตสุสาน” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) จากพุทธพจน์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าในพุทธปรัชญานั้นมีทุกข์เป็นพื้นฐานในการอธิบายเรื่องความเป็นธรรม พุทธพจน์ดังกล่าวมีนัยยะทางสังคมสามารถอธิบายความเป็นธรรมให้กับสังคมได้ ฉะนั้นเมื่อมีทุกข์เป็นพื้นฐานในการอธิบายความเป็นธรรม ทุกข์ก็ต้องมีความสัมพันธ์กับความเป็นธรรมอย่างแน่นนอน อย่างไรก็ตามแนวคิดกลุ่มสัญญาประชาคม กลุ่มประโยชน์นิยม และกลุ่มชุมชนนิยมไม่ได้มีการอธิบายพื้นฐานหรือความทุกข์ของมนุษย์เพื่อนำไปสู่คำตอบเรื่องความเป็นธรรม หากมีการนำทุกข์มาอธิบายความเป็นธรรมอาจจะทำให้ได้คำตอบในเรื่องของความเป็นธรรมในพุทธปรัชญาชัดเจนมากยิ่งขึ้น และต่างจากแนวคิดเรื่องความเป็นธรรมของกลุ่มสัญญาประชาคม ประโยชน์นิยมและชุมชนนิยม

การที่ความทุกข์มาเกี่ยวข้องกับความเป็นธรรมเพราะว่า เมื่อมนุษย์ไม่ได้รับความเป็นธรรมมนุษย์ก็จะรู้สึกเป็นทุกข์ ฉะนั้นความทุกข์จึงเกี่ยวข้องกับความเป็นธรรม ความทุกข์ในพุทธปรัชญาหมายถึง สิ่งอันบุคคลพึงทนได้โดยยาก (มหาบาลีวิชาลย์, 2523) พุทธปรัชญา กล่าวถึงเรื่องทุกข์เป็นหลักการสำคัญ ดังจะเห็นว่าได้กล่าวถึงทุกข์ไว้หลายระดับ ในระดับที่เป็นสมมติและปรมาตถ์ ความทุกข์เป็นสภาวะครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่าง ทั้งสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งสิ่งที่ไม่มีความรู้สึก พุทธปรัชญามีเป้าหมายสูงสุดคือความพ้นทุกข์ ดังพระดำรัสที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “เมื่อใดอรุณยามพิจารณาเห็นด้วยปัญญาว่า สังขารทั้งหลายทั้งปวงเป็นทุกข์ เมื่อนั้นย่อมหน่ายในทุกข์ นั่นเป็นทางแห่งความบริสุทธิ์” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ความทุกข์มีทั้งทุกข์ทางกายและใจ ความทุกข์นั้นเกิดขึ้นจากหลายปัจจัยด้วยกันทั้งปัจจัยภายในและภายนอก ความทุกข์เป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่พึงปรารถนา สาเหตุที่เจ้าชายสิทธัตถะ ออกบวชก็ต้องการพ้นทุกข์ ต้องการพ้นจากความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ความไม่สบายกาย ความไม่สบายใจ ความคับแค้นใจ เมื่อพ้นทุกข์ความเป็นอิสระทางใจเสรีภาพย่อมเกิดขึ้น พระพุทธเจ้า สอนเรื่องทุกข์ 2 ลักษณะคือ 1) สอนเรื่องทุกข์ว่าคืออะไร 2) สอนวิธีการดับทุกข์ (สมภาร พรหมทา, 2553) จากคำสอนเรื่องความทุกข์จะเห็นได้ว่า การเข้าใจเรื่องความทุกข์เป็นสิ่งสำคัญหรือเป็นแก่นสำคัญของชีวิตเป็นฐานในการแก้ไขปัญหาของชีวิต หากทุกข์คือแก่นของชีวิตมนุษย์จริง การที่จะพิจารณาเรื่องความเป็นธรรมต้องพิจารณาจากความทุกข์ด้วย

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาแนวคิดเรื่องความเป็นธรรมกับความทุกข์ในพุทธปรัชญาเถรวาท เพื่อต้องการหาคำตอบว่า ความเป็นธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทเป็นอย่างไร และต้องการศึกษาความทุกข์ว่ามีความสัมพันธ์กันในฐานะเป็นพื้นฐานในการอธิบายความเป็นธรรมได้หรือไม่ เมื่อศึกษาความเป็นธรรมกับความทุกข์จะทำให้ได้เกณฑ์ตัดสินความเป็นธรรมในพุทธปรัชญา ในงานนี้ผู้วิจัยต้องการจะยืนยันว่ามีความสัมพันธ์กันกล่าวคือ ความเป็นธรรมในมุมมองพุทธปรัชญาเถรวาทจะต้องเป็นไปเพื่อความดับทุกข์

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องความเป็นธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท
2. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องความทุกข์ในพุทธปรัชญาเถรวาท
3. เพื่อวิเคราะห์แนวคิดความเป็นธรรมกับความทุกข์ในพุทธปรัชญาเถรวาท

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งมีขอบเขตในการวิจัยดังต่อไปนี้

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา การวิจัยนี้จะวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นธรรมกับความทุกข์ในพุทธปรัชญาเถรวาทเพื่อให้ได้คำตอบว่า ความเป็นธรรมกับความทุกข์สัมพันธ์กันอย่างไร เพื่อที่จะได้เกณฑ์ตัดสินความเป็นธรรมและทุกข์จะเป็นพื้นฐานในการอธิบายความเป็นธรรมได้หรือไม่ ในการวิจัยครั้งนี้ ได้นำฝ่ายที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วยเกี่ยวกับเรื่องหาคำตอบความเป็นธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทมาให้เหตุผล เพื่อให้เกิดการโต้แย้งและนำไปสู่ข้อสรุปทางปรัชญาซึ่งจะเน้นกลุ่มสัญญาประชาคมของจอห์น รอลส์ ล็อค และรุสโซ กลุ่มประโยชน์นิยมของ จอห์น สจิวต มิลล์ (John Stuart Mill) และกลุ่มชุมชนนิยม (Libertarian)

2. ขอบเขตด้านเอกสาร ผู้วิจัยศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารดังนี้

2.1 เอกสารชั้นปฐมภูมิ คือ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2539 เอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ อรรถกถา หนังสือ วารสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.2 ข้อมูลปฐมภูมิปรัชญาตะวันตกได้แก่หนังสือ A Theory of Justice by John Rawls, Utilitarianism by John Stuart Mill, Communitarianism and its Critics by Daniel Bell และข้อมูลทุติยภูมิได้แก่ The nicomachean Ethics by David ross, , Justice By Ryan Alan, Justice By Campbell, Tom

3. ขั้นตอนดำเนินการวิจัย การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ซึ่งมีลำดับและขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

3.1 รวบรวมข้อมูลศึกษาค้นคว้าจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) คือ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2539

3.2 รวบรวมข้อมูลศึกษาค้นคว้าจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) มีอรรถกถา ฎีกา ปกรณ์วิเสสอื่น ๆ ตลอดจนทั้งเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในเรื่องนี้

3.3 วิเคราะห์ แนวคิดเรื่องความเป็นธรรมกับความทุกข์

3.4 สรุปผลการวิจัยพร้อมเสนอแนะ

3.5 เสนอผลการวิจัย

ผลการวิจัย

1. แนวคิดเรื่องความเป็นธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท พบว่า ความเป็นธรรม มีการใช้คำนี้ในบริบทสังคมอินเดียก่อนที่จะมีพุทธปรัชญา เมื่อพิจารณาคำว่าธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทกับบริบทสังคมปรัชญาอินเดียแล้วทำให้เห็นว่าความหมายไม่สอดคล้องกันกับคำว่าธรรมของปรัชญาอินเดียดั้งเดิมเนื่องจากว่ามีเป้าหมายที่แตกต่างกันออกไป คำว่าธรรมในความหมายของปรัชญาพราหมณ์-ฮินดู ข้อปฏิบัติของพระผู้เป็นเจ้าโดยจะต้องปฏิบัติตามพระผู้เป็นเจ้าสั่งเท่านั้น หากไม่ปฏิบัติตามจะถือว่าขัดต่อความประสงค์ของพระเจ้านั่นเอง ส่วนคำว่าธรรมในพุทธปรัชญาเป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นเองเป็นสังขธรรมความจริงซึ่งเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าค้นพบ พระพุทธเจ้าได้นำธรรมไปประกาศเพื่อให้ประชาชนเกิดความสุขและดับทุกข์ได้ สำหรับความเป็นธรรมในปรัชญาตะวันตกจะตรงกับความหมายคำว่า virtue กับ Justice เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบความสอดคล้องความเป็นธรรมกับพุทธปรัชญา จะเห็นว่าความเป็นธรรมนั้นมีความหมายกว้างกว่า virtue หรือ Justice เนื่องจาก virtue และ Justice เป็นความยุติธรรมหรือความเป็นธรรมที่ใช้กับสังคมเท่านั้นแต่ในพุทธปรัชญาคำว่า ธรรม ใช้ได้ในระดับสังคมและระดับสากลที่เรียกว่าปรมัตถ์ ความเป็นธรรมในพุทธปรัชญาน่าจะตรงกับคำว่า Righteousness มากกว่าเนื่องจาก ความเป็นธรรมในพุทธปรัชญาจะต้องมีฐานสอดคล้องกับกฎธรรมชาติ และคำว่า Justice และ virtue ในปรัชญาตะวันตกในแง่ของกฎหมายเมื่อมนุษย์ใช้เป็นเกณฑ์ปฏิบัติในสังคมอาจยอมรับได้ว่าเป็นความยุติธรรมแต่สำหรับพุทธปรัชญาไม่เห็นด้วยว่ากฎหมายในสังคมจะเรียกว่า เป็นธรรมได้แต่พุทธปรัชญาก็ไม่ได้ปฏิเสธว่ากฎหมายจะใช้ไม่ได้กับสังคมซึ่งเห็นว่า กฎหมายเป็นเพียงแค่เครื่องมือให้มนุษย์อยู่ในสังคมภายใต้ข้อตกลงเท่านั้น ความเป็นธรรมในพุทธปรัชญามีเป้าหมายที่มากกว่าสังคมซึ่งเรียกว่าความเป็นธรรมระดับปรมัตถ์

สำหรับประเด็นเกณฑ์การตัดสินความเป็นธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท สรุปได้ว่ามีลักษณะที่แน่นอนตายตัวเป็นในลักษณะประวิสัย (objective) เป็นกฎที่เป็นจริงอยู่เสมอ จะไม่ขึ้นอยู่กับมนุษย์หรือบุคคลเป็นคนให้ค่าหรือเปลี่ยนไปตามสังคมซึ่งมีลักษณะคล้ายกันกับเกณฑ์

ตัดสินใจของอิมานูเอลคานท์และกลุ่มสมบูรณนิยมเหตุผลที่ว่า เป็นกฎตายตัวเนื่องจากเกณฑ์การตัดสินใจ ความเป็นธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทจะต้องสอดคล้องหรืออิงกับกฎธรรมชาติเสมอจะขัดแย้งกับกฎธรรมชาติมิได้ ฉะนั้นความจริงก็จะต้องมีลักษณะเป็นจริงเสมอ

ความเป็นธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทในเชิงอัตวิสัย (subjective) พุทธปรัชญามีมุมมองว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งในการตัดสินใจความเป็นธรรม ฉะนั้นมนุษย์จะต้องเรียนรู้ธรรมชาติเข้าใจกฎความเป็นจริง และนอกจากนั้นมนุษย์จะต้องประกอบด้วยธรรมจึงจะสามารถเข้าถึงความเป็นธรรมในทัศนะพุทธปรัชญาได้ การที่พุทธปรัชญาอธิบายความเป็นธรรมเชิงอัตวิสัยมิได้หมายความว่าเกณฑ์ตัดสินเป็นลักษณะอัตวิสัย แต่พุทธปรัชญามีมุมมองว่าเป็นส่วนหนึ่งในการที่จะเข้าถึงความเป็นธรรม หลักเกณฑ์ตัดสินหลักที่เป็นหัวใจในการตัดสินใจความเป็นธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทก็คือความทุกข์ ความเป็นธรรมที่ดีในมุมมองพุทธปรัชญา ก็คือจะต้องเป็นไปเพื่อความไม่ยึดมั่นถือมั่นและเพื่อความดับทุกข์ เนื่องจากพุทธปรัชญาสอนเรื่องทุกข์และการดับทุกข์ หากมีความเข้าใจเรื่องความทุกข์ก็จะสามารถอธิบายความเป็นธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทได้ ซึ่งจะเป็นการอธิบายพื้นฐานของความเป็นธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท

2. แนวคิดเรื่องความทุกข์ในพุทธปรัชญาเถรวาท พบว่า สำหรับท่าทีของพุทธปรัชญาต่อความทุกข์ ท่าทีด้านอภิปรัชญามีมุมมองว่าควรมองความทุกข์ในลักษณะให้เข้าใจธรรมชาติและไม่ควรยึดติด และควรมองความทุกข์เกิดจากเหตุปัจจัยไม่ใช่เป็นสิ่งเหนือธรรมชาติเช่นเป็นสิ่งที่พระเจ้าสร้างขึ้น ท่าทีด้านญาณวิทยา พุทธปรัชญามีความรู้สองประเภทคือ โลกียะและโลกุตระ และควรมีท่าทีเป็นสิ่งที่กำหนดรู้และกำหนดละเป็นกิจของอริยสังการ กำหนดท่าทีเช่นนี้จะทำให้บรรลุเป้าหมายอุดมคติของชีวิต ท่าทีด้านจริยศาสตร์คือให้ปฏิบัติเพื่อดับทุกข์โดยปฏิบัติตามมรรคแปดเป็นทางสายกลางก็จะทำให้มีชีวิตที่ดีตามทัศนะพุทธปรัชญา ซึ่งชีวิตที่ดีได้แบ่งชีวิตที่ดีของนักบวชและชีวิตที่ดีของผู้ครองเรือนซึ่งชีวิตที่ดีของนักบวชจะต้องเป็นไปเพื่อการไม่ครองเรือนมีเป้าหมายคือออกจากทุกข์ สำหรับชีวิตที่ดีของผู้ครองเรือนคือการรู้จักปฏิบัติตามกฎศีลธรรมเบื้องต้นและรู้จักแบ่งปันกันของคนในสังคมเนื่องจากมนุษย์เกิดมาร่วมกันกับสังคมหากปฏิบัติได้เช่นนี้ความทุกข์ก็จะลดน้อยลงจะเป็นเหตุให้มนุษย์บรรลุเป้าหมายเกิดความสุขในที่สุด

3. วิเคราะห์ความเป็นธรรมกับความทุกข์ในพุทธปรัชญาเถรวาท พบว่า ในบทนี้มุ่งศึกษาความเป็นธรรมกับความทุกข์ในพุทธปรัชญาเถรวาท สรุปได้ว่าความเป็นธรรมนั้นเกี่ยวข้องกับความทุกข์ เมื่อเวลามนุษย์รู้สึกไม่ได้รับความเป็นธรรมเขาก็จะรู้สึกเป็นทุกข์จึงปฏิเสธไม่ได้ว่าความเป็นธรรมจะไม่เกี่ยวข้องกับความทุกข์ ความเป็นธรรมจะต้องเป็นไปเพื่อสองประการคือ เป็นไปเพื่อความไม่ยึดมั่นถือมั่นเพื่อการสิ้นทุกข์และจะต้องเป็นไปเพื่อสิ้นชาติชรา มรณะ ความโศก ความคร่ำครวญ ทุกข์โทมนัสและความคับแค้นใจ ความเป็นธรรมประการแรกคือความเป็นธรรมจะต้องเป็นไปเพื่อความและไม่ยึดมั่นถือมั่นและเป็นไปเพื่อสิ้น

ทุกข์พุทธปรัชญามีมุมมองว่า การกระทำใด ๆ ก็ตามหากเป็นไปเพื่อความยึดมั่นถือมั่นทำให้เกิดทุกข์กายคือมีสภาวะเกิดความยากลำบากทางกายกับทุกข์ทางใจคือการที่จิตใจไม่สมปรารถนาเกิดความคับแค้นใจไม่รับความเป็นจริงตามธรรมชาติ ถ้าเป็นการยึดมั่นทางกายและใจพุทธปรัชญามีทัศนะไม่เห็นด้วยซึ่งความเป็นธรรมในพุทธปรัชญา จะต้องเกิดความสุกกายสุขใจเป็นผลที่เกิดจากการไม่ยึดมั่นถือมั่น

เหตุผลที่มนุษย์ในสังคมพยายามเรียกร้องความเป็นธรรมก็เพราะเกิดความทุกข์ทางกายและทางใจนั่นเองเหตุผลที่ว่าความเป็นธรรมในมุมมองพุทธปรัชญาจะต้องเป็นไปเพื่อความไม่ยึดมั่นถือมั่นและเป็นไปเพื่อสิ้นทุกข์ มีแนวคิดที่สนับสนุนได้แก่แนวคิดเรื่องความเป็นธรรมของจอห์น รอลส์ เขาสนับสนุนว่าหากมนุษย์คนใดอยากทราบว่าเป็นธรรมนั้นเป็นอย่างไร มนุษย์จะต้องละจากตัวตนหรือไม่ยึดมั่นถือมั่นว่าตนเป็นใครมีฐานะอย่างไร มียศถาบรรดาศักดิ์อย่างไร ตามแนวคิดของจอห์น รอลส์ ทุกคนจะต้องเข้าไปในม่านแห่งความไม่รู้แนวคิดนี้สนับสนุนแนวคิดพุทธปรัชญาและยังมีกลุ่มแนวคิดที่เห็นด้วยเช่นโสกราตีส เพลโต แนวคิดเหล่านี้มีมุมมองสนับสนุนพุทธปรัชญาเพราะโสกราตีสและเพลโต เน้นเรื่องคุณธรรมเป็นแกนกลางในการตัดสินความเป็นธรรมซึ่งมองคล้ายพุทธปรัชญาซึ่งให้ความสำคัญของคุณธรรมหรือธรรมชาติเป็นหลัก

ทัศนะแนวคิดที่ไม่เห็นด้วยกับพุทธปรัชญาคืออริสโตเติลและโรเบิร์ต โนซิก แนวคิดเสรีนิยม แนวคิดของมาร์กซิสต์ แนวคิดเหล่านี้ให้ความสำคัญเรื่องความเป็นธรรมโดยยึดความสามารถของมนุษย์เป็นหลักไม่ได้พิจารณาจากการใช้ธรรมหรือธรรมชาติเป็นแกนกลางในการตัดสิน เพราะเขาเห็นว่าความเป็นธรรมที่มนุษย์ควรที่จะได้รับต้องพิจารณาจากความสามารถเป็นหลักอาจเป็นการทำให้มนุษย์ผู้ด้อยโอกาสไม่ได้รับความเท่าเทียมและอาจถูกลิดรอนสิทธิเสรีภาพ และมีแนวคิดที่คัดค้านต่างจากพุทธปรัชญาอีกก็คือแนวคิดประโยชน์นิยมและชุมชนนิยม ประโยชน์นิยมและชุมชนนิยม พุทธปรัชญาไม่เห็นด้วยเพราะเป็นการยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลางเป็นผู้ตัดสินความเป็นธรรม และกลุ่มนี้มีแนวคิดสุดโต่งให้ค่าของความสุขของคนหมู่มากและคนในชุมชนมากเกินไปจนไม่สนใจความเป็นธรรมแบบธรรมชาติ

เหตุผลข้อที่สองพุทธปรัชญามีมุมมองความเป็นธรรมจะต้องเป็นไปเพื่อสิ้น ชาติ ชรา มรณะ ความโศก ความคร่ำครวญ ทุกข์โทมนัสและความคับแค้นใจ เมื่อวิเคราะห์แล้วทำให้เห็นว่า สาเหตุที่เป็นต้นตอของความไม่เป็นธรรมและขัดแย้งกับชาติ ชรา มรณะ ความโศก ความคร่ำครวญทุกข์โทมนัสและความคับแค้นใจคือความโลภ ความโกรธ ความหลงเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดปัญหาในสังคมมนุษย์และเมื่อมีสามสิ่งนี้ครอบงำจะเป็นเหตุทำให้ไม่ได้รับความเป็นธรรม เกิดความวุ่นวายในสังคมและเชิงปัจเจก ทัศนะที่เห็นด้วยกับแนวคิดนี้คือค้ำนัท เพราะค้ำนมองศีลธรรมหรือกฎธรรมชาติ เป็นสิ่งที่ต้องสำนึกและนำไปสู่การปฏิบัติ ฉะนั้นสิ่งที่เรียกว่าความโลภ โกรธ หลงจึงเป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่ควรกระทำเพราะขัดกับธรรมชาติและศีลธรรม สำหรับกลุ่ม

ไม่เห็นด้วยคือกลุ่มประโยชน์นิยมและชุมชนนิยมสองกลุ่มนี้ให้ค่าความสำคัญไปที่มนุษย์ไม่สนใจธรรมชาติของมนุษย์สนใจปริมาณความสุขและมนุษย์ในชุมชน ดังนั้นหลักการใดก็ตามถ้าขัดกับหลักสองประการดังกล่าวมาแล้วข้างต้นตามมุมมองพุทธปรัชญา ก็จะคัดค้านและไม่สนับสนุน

อภิปรายผล

1. ความเป็นธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทในเชิงอัตวิสัย (subjective) พุทธปรัชญามีมุมมองว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งในการตัดสินความเป็นธรรม ฉะนั้นมนุษย์จะต้องเรียนรู้ธรรมชาติเข้าใจกฎความเป็นจริง และนอกจากนั้นมนุษย์จะต้องประกอบด้วยธรรมจึงจะสามารถเข้าถึงความเป็นธรรมในทัศนะพุทธปรัชญาได้ สอดคล้องกับ ชาญณรงค์ บุญหนุน ได้ศึกษา ความเป็นธรรมในพระไตรปิฎก (ชาญณรงค์ บุญหนุน, 2550) พบว่า พระพุทธศาสนายอมรับความเป็นธรรม 2 นัย คือ (1) ความเป็นธรรมระดับสากล (2) ความเป็นธรรมทางสังคม นัยแรกอิงหลักคำสอนเรื่องกรรมที่เชื่อว่า มีกฎศีลธรรมควบคุมอำนาจผลตอบแทนอย่างสอดคล้องเหมาะสมกับการกระทำนั้น ๆ กฎนี้ทำงานอย่างเป็นกลไก เป็นเหตุผล อยู่เหนือความเข้าใจของมนุษย์ แต่เนื่องจากเป็นมโนทัศน์เชิงบรรยายที่มีความซับซ้อนในเชิงทฤษฎี จึงนำไปอธิบายหรือประเมินค่าความสัมพันธ์ทางสังคมได้ยาก นัยที่สองอิงหลักคำสอนทางสังคมการเมืองซึ่งให้ความสำคัญต่อสถานการณ์ในชีวิตปัจจุบัน โดยถือว่ามีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันระหว่างปัจเจกบุคคลกับสังคม พลเมืองกับโครงสร้างอำนาจรัฐ และด้วยแนวคิดที่ว่า “มนุษย์ทุกคนต้องการชีวิตที่ดีงาม และชีวิตที่ดีเกิดขึ้นได้ภายในสังคมที่เป็นธรรม” พระพุทธศาสนาจึงถือว่า ลักษณะพื้นฐานของความเป็นมนุษย์เป็นเกณฑ์สำคัญในการพิจารณาเพื่อจัดวางระบบตอบแทนความดี (การจัดสรรผลประโยชน์ทางสังคม) หรือความชั่ว (การลงโทษผู้กระทำผิด) ผู้วิจัยจึงเสนอว่า ความเป็นธรรมที่อิงอยู่กับบริบททางสังคมการเมือง น่าจะเป็นปรับใช้กับสังคมทั่วไปได้ดีกว่าความเป็นธรรมที่อิงอยู่กับมโนทัศน์เรื่องกฎแห่งกรรม และสอดคล้องกับ ปกรณ์ สิงห์สุรียา ได้ศึกษา ความยุติธรรมในปรัชญาของ ปอล ริเกอร์ (ปกรณ์ สิงห์สุรียา, 2550) พบว่า กรอบคำถามที่สำคัญสำหรับการทำความเข้าใจความคิดเรื่องความยุติธรรมของริเกอร์คือกรอบคำถามที่ว่า “ทำไมเราจึงต้องมีความยุติธรรม” คำตอบโดยสรุปรวมก็คือ “เพราะว่าตัวตนของเราคือความยุติธรรม” หรืออีกนัยหนึ่ง ความยุติธรรมคือลักษณะแห่ง “โครงสร้างเชิงอัตถิภาวะ” หรือ “การดำรงอยู่-ใน-โลก” ของมนุษย์ จากจุดนี้ซึ่งพัฒนาไว้อย่างชัดเจนใน Oneself as Another ริเกอร์ได้นำความคิดหลายประการไปขยายความต่อใน The Just โดยเฉพาะอย่างยิ่งการประยุกต์ใช้ในระดับสถาบัน ได้แก่ สถาบันการเมือง และ สถาบันการยุติธรรม ในบทสรุปนี้ จะแสดงภาพรวมของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างของตัวตนมนุษย์กับตำแหน่งและลักษณะของความยุติธรรมโดยจะอาศัยแผนภูมิต่าง ๆ เพื่อความเข้าใจอันรวดเร็ว

2. ความทุกข์ในพุทธปรัชญาเถรวาทอาจสรุปแล้วจะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงสอนเรื่องทุกข์และการดับทุกข์ดังเห็นได้จากพุทธเจ้าทรงสอนอริยสัจ 4 พุทธปรัชญาจึงให้ความสำคัญเรื่องความทุกข์มากพุทธปรัชญามีแนวคิดที่ว่าทุกข์เป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ทุกไม่ได้เกิดจากพระเจ้าแต่เป็นธรรมชาติที่เป็นไปไม่ว่าคนหรือสัตว์ย่อมตกอยู่ในสภาวะทุกข์ ความทุกข์ สอดคล้องกับ จำลอง ดิษยวนิช ในหนังสือ จิตวิทยาของความดับทุกข์ เนื้อหาโดย (จำลอง ดิษยวนิช, 2544) สรุปกล่าวว่า ทุกข์เป็นสิ่งที่ทนได้ยาก บีบคั้นให้ลำบาก ไม่สบายกาย ไม่สบายใจ ถูกปรุงแแต่งจากเหตุแล้วเผาผลาญให้เดือดร้อน ซึ่งในอริยสัจ 4 มีทุกข์ 11 อย่าง คือ ความเกิด ความแก่ ความตาย ความเศร้าโศก ความคร่ำครวญ ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ ความคับแค้นใจ การประจบกับสิ่งที่ไม่รัก การพลัดพรากจากสิ่งที่ไม่รัก การปรารถนาสิ่งใดไม่ได้สิ่งนั้น

3. วิเคราะห์แนวคิดความเป็นธรรมกับความทุกข์ในพุทธปรัชญาเถรวาท ความเป็นธรรมกับความทุกข์ในพุทธปรัชญาเถรวาท การกระทำใด ๆ ก็ตามหากเป็นไปเพื่อความยึดมั่นถือมั่นทำให้เกิดทุกข์กายคือมีสภาวะเกิดความยากลำบากทางกายกับทุกข์ทางใจคือการที่จิตใจไม่สมปรารถนา เกิดความคับแค้นใจไม่รับความเป็นจริงตามธรรมชาติ ถ้าเป็นการยึดมั่นทางกายและใจพุทธปรัชญามีทัศนะไม่เห็นด้วยซึ่งความเป็นธรรมในพุทธปรัชญา จะต้องเกิดความสุกสกปรกใจเป็นผลที่เกิดจากการไม่ยึดมั่นถือมั่น สอดคล้องกับ สุวรรณ สภาอานันท์ ได้ศึกษา เมตตาธรรม - ความเป็นธรรมใน เวสสันดรชาดก (สุวรรณ สภาอานันท์, 2549) พบว่าการถกเถียงเรื่องความเป็นธรรมทางศีลธรรม (moral justice) ในเวสสันดรชาดก ขึ้นอยู่กับการใช้กรอบการวิเคราะห์ที่ทอดยาวออกไปมากน้อยเพียงใด หากกำหนดกรอบการวิเคราะห์ไว้เฉพาะเหตุการณ์และเวลาที่เกิดขึ้นในตัวบท การให้ทานของพระเวสสันดรหรือการบริจาคบุตรภริยานั้น ถือว่าเป็นกิจกรรมที่บำเพ็ญเพื่อแลกเอาพระโพธิญาณในอนาคต ซึ่งหมายความว่า การบำเพ็ญทานบารมียังอยู่ในตรรกะแห่งการแลกเปลี่ยน (Logic of exchange) การวิเคราะห์ในกรอบนี้ทำให้พิจารณาได้ว่า ไม่มี “ความเป็นธรรมทางศีลธรรม” ในเวสสันดรชาดก ทั้งนี้เพราะการให้ทานเป็นการ “แลกเปลี่ยน” แบบหนึ่ง เพื่อเป้าหมายของพระเวสสันดรเอง ทั้งนี้เป็นการ “ใช้” ความทุกข์ของครอบครัวเป็นเครื่องแลกเปลี่ยนสำหรับวัตถุประสงค์ในอนาคตของพระเวสสันดร

สรุป

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องยังไม่มีการศึกษาค้นคว้าวิจัยในประเด็นการนำความทุกข์มาอธิบายเพื่อให้เข้าใจถึงความเป็นธรรม จากการทบทวนเอกสารสำหรับความเป็นธรรมในพุทธปรัชญาส่วนมากจะมุ่งเน้นศึกษาเฉพาะหลักกรรมในการค้นหาความเป็นธรรมซึ่งการนำหลักกรรมอธิบายเรื่องความเป็นธรรมทำให้อธิบายความเป็นธรรมใน

สังคมได้ยากเพราะกรรมเป็นเรื่องของการส่งผลซึ่งเป็นนามธรรมมองไม่เห็นเป็นลักษณะกฏสังขธรรมหากนำมาอธิบายอาจทำให้คนในสังคมไม่ยอมรับเพราะอธิบายได้ยาก นอกจากจะศึกษาเรื่องความเป็นธรรมโดยการนำกฎแห่งกรรมอธิบายความเป็นธรรมยังมีการศึกษาความเป็นธรรมผ่านบุคคลมีการวิเคราะห์และแสดงให้เห็นว่าการกระทำเช่นนี้เป็นธรรมหรือไม่ สำหรับการทบทวนเอกสารความเป็นธรรมในปรัชญาตะวันตกส่วนมากมุ่งเน้นความยุติธรรมทางสังคมยังไม่ได้มีการนำกฎธรรมชาติและอธิบายธรรมชาติของมนุษย์มาอธิบายเพื่อหาหลักการความเป็นธรรมและปรัชญาตะวันตกมุ่งเน้นหาความยุติธรรมเพื่อให้เกิดความเสมอภาคเสรีภาพทางปัจเจกและสังคมเท่านั้น สำหรับการทบทวนเอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับเรื่องทุกข์ส่วนมากมุ่งเน้นอธิบายความทุกข์เพื่อเป็นพื้นฐานในการบรรลุเป้าหมายคือนิพพานจะเห็นได้ว่ายังไม่มี การอธิบายความทุกข์เพื่อหาคำตอบและหาหลักการเรื่องความเป็นธรรมซึ่งความทุกข์เป็นสิ่งที่มนุษย์สัมผัสได้ หากเข้าใจเรื่องความทุกข์ก็จะเป็นแนวทางหนึ่งในการอธิบายเรื่องความเป็นธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทได้ ผู้วิจัยจึงมีความปรารถนาที่จะศึกษาประเด็นดังกล่าวเนื่องจากงานวิจัยนี้จะเป็นการทำให้เข้าใจเรื่องความทุกข์ เพื่อเป็นพื้นฐานในการอธิบายความเป็นธรรมซึ่งผู้วิจัยจะศึกษาโดยวิธีทางปรัชญามีการวิเคราะห์ วิจัย เพื่อพิจารณาข้ออ้างนำเสนอเหตุผลสนับสนุนเพื่อให้ได้ข้อสรุปที่เป็นองค์ความรู้ใหม่

ข้อเสนอแนะ

1. ควรมีการศึกษาความทุกข์เพื่อเป็นพื้นฐานในการอธิบายความงามทางสุนทรียศาสตร์เนื่องจากคำสอนเรื่องทุกข์ในพุทธปรัชญาสามารถตีความและเป็นพื้นฐานอธิบายปรัชญาได้หลากหลาย
2. ควรมีการศึกษาความเป็นธรรมทางสังคมของแนวคิดปรัชญาตะวันตกและปรัชญาตะวันออกเพื่อเป็นพื้นฐานในการอธิบายความเป็นธรรมในสังคม
3. ควรมีการศึกษาวิธีการกระจายรายได้ในมุมมองพุทธปรัชญาเนื่องจากในการหาความหมายของคำว่าความเป็นธรรมหรือยุติธรรมนักปรัชญาแต่ละแนวคิดสนใจและถกเถียงกันประเด็นเรื่องการแบ่งปันรายได้
4. ควรมีการศึกษาความเป็นธรรมทางธรรมชาติในพุทธปรัชญาในเชิงลึกเพื่อจะเป็นฐานในการอธิบายความเป็นธรรมทางสังคม

เอกสารอ้างอิง

จำลอง ดิษยวนิช. (2544). *จิตวิทยาของความดับทุกข์*. เชียงใหม่: บริษัทกลางเวียงการพิมพ์.
ชาญณรงค์ บุญหนุน. (2550). ความเป็นธรรมในพระไตรปิฎก. ใน *เอกสารโครงการ (อัตสำเนา)*. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

- ไชยันต์ ไชยพร. (2541). *ความยุติธรรมตอนที่หนึ่ง*. กรุงเทพมหานคร: รัฐศาสตร์สาร.
- เนืองน้อย บุญเนตร. (2544). *ค้ำจุนท์ มิลล์ ฮอบส์ รอลส์ ชาร์ตอร์*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปกรณ์ สิงห์สุริยา. (2550). *ความยุติธรรมในปรัชญาของ ปอล ริเกอร์*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาบาลีวิชาลัย. (2523). *ลัทธินิติปรัชญา ฮาตุมาลา*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพลศึกษา.
- ศุภชัย ศุภผล. (2558). *ทฤษฎีความยุติธรรมและชีวิตของจอห์นรอลส์ (Theory of Justice and life of John Rawls)*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ Victory.
- สมภาร พรหมทา. (2553). *รากเหง้าเราคือทุกข์*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วารสารปัญญา.
- สุวรรณ สถาอานันท์. (2549). *เมตตาธรรม - ความเป็นธรรมใน เวลสันดรชาดก*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- Bijayananda Kar. (2013). *The Philosophy of Lokayata a review and reconstruction*. Delhi: motilal banarsidass.
- Daniel Bell. (1993). *Communitarianism and its Critics*. Oxford: Olarendon Press.
- John Rawls. (1971). *A Theory of Justice*. Cammbridge: Harvard university press.
- John Stuart Mill. (2004). *Utilitarianism*. University Park: The Pennsylvania State University.